

14

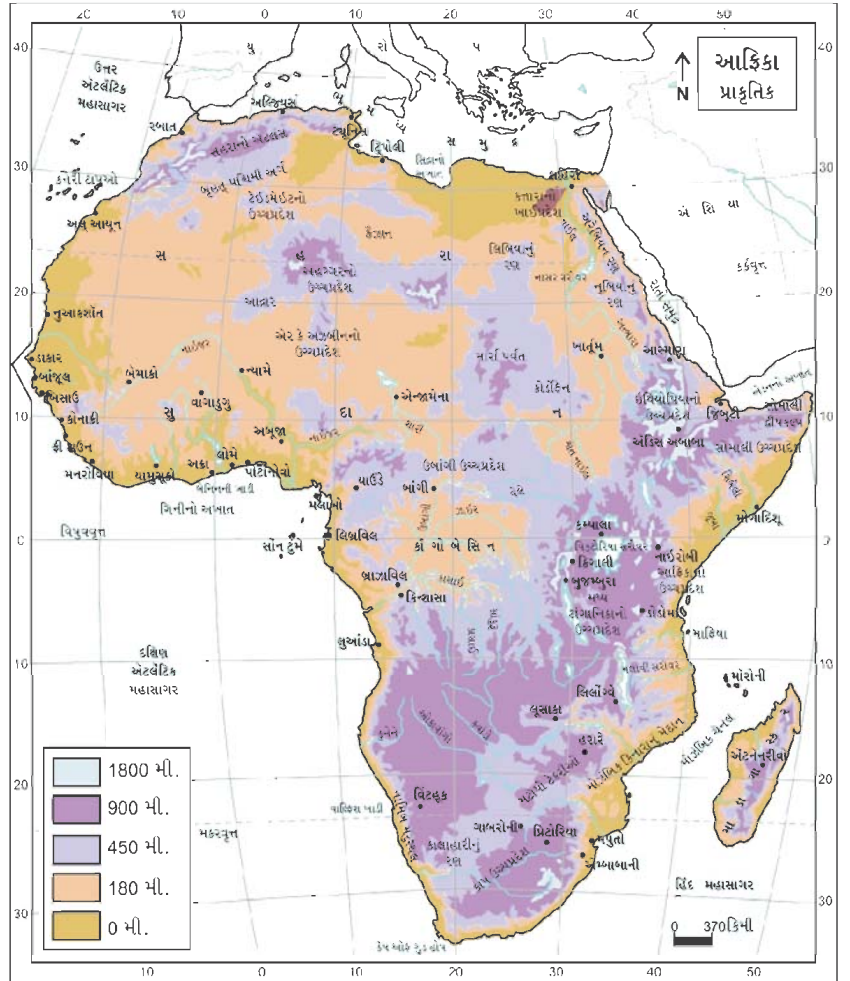
ખંડ-પરિચય : આફ્રિકા અને એશિયા

‘આફ્રિકન સફારી’

અમદાવાદ શહેરમાં વિશ્વપ્રવાસ-મેળાનું આયોજન થયું હતું. અહીં જુદા-જુદા દેશની પ્રવાસન સંસ્થાઓ અને પ્રવાસન વિભાગ દ્વારા પોતાના દેશનો ઇતિહાસ, ભૂગોળ તથા સંસ્કૃતિને અનુલક્ષીને જોવાલાયક સ્થાનોનાં ચિત્રો અને માહિતી લોકોને પ્રચાર-પ્રસારનાં માધ્યમો દ્વારા અપાય છે. રાજુ પણ મમ્મીપપ્પા સાથે જોવા ગયેલો. ત્યાં અમે આફ્રિકા વિભાગમાં ઘણું બધું અવનવું જાણ્યું ચાલો, તમને એના વિશે કહું.

વિશ્વનો બીજા નંબરનો મોટોમાં મોટો ખંડ :

આફ્રિકાખંડની લંબાઈ અને પહોળાઈ લગભગ સરખી છે. 2/3 વિસ્તાર વિષુવવૃત્તથી ઉત્તરમાં આવેલો છે. એટલે કે મોટા ભાગનો પ્રદેશ ઉષ્ણ કટિબંધમાં આવેલો છે.

14.1 આફ્રિકાખંડનો પ્રાકૃતિક નકશો

વિચારીને કહો :

- (1) કયા ભૂમિખંડ પરથી ત્રણેય મુખ્ય વૃત્તો પસાર થાય છે ?
- (2) આફ્રિકાખંડ અને યુરોપખંડ કઈ સામુદ્રધુનીથી જુદા પડે છે ? નકશામાં જોઈને કહો.
- (3) એશિયા, આફ્રિકાને કયા પ્રદેશથી જુદો કરી શકાય ? નકશામાં જોઈને કહો.
- (4) આફ્રિકાખંડની આસપાસ કયા-કયા સમુદ્રો અને મહાસાગરો આવેલા છે, તે નકશો જોઈને કહો.

18મી સદીના અંત સુધી આફ્રિકાખંડ દુનિયાના લોકો માટે અજાણ હતો, તેથી તેને ‘અંધારિયા ખંડ’ તરીકે પણ ઓળખવામાં આવતો હતો. વાનરમાંથી માનવની યાત્રાની ખૂટતી કડીરૂપ અવશેષો નાઈલ નદીનાં તટ પરથી મળી આવ્યા હતા.

જાણીને કહો

બાર્થોલોમ્યુ ડાયેઝે ઈ.સ. 1493માં ‘કેપ ઓફ ગુડ હોપ’ની ભૂશિર શોધી હતી. આ શોધનો ઉપયોગ વાસ્કો-દ-ગામાએ ઈ.સ. 1498માં ભારતમાં આવવાનો જળમાર્ગ શોધવા કર્યો હતો. તમે નકશો જુઓ અને શોધો, ક્યાં છે કેપ ઓફ ગુડ હોપની ભૂશિર ?

આફ્રિકાખંડનો મોટો ભાગ પૂર્વ ગોળાર્ધમાં આવેલો છે. તેનો વિસ્તાર વિશ્વના કુલ જમીનવિસ્તારના 20 ટકા જેટલો થાય છે. ત્રીસ હજાર કિમી જેટલો દરિયાકિનારો એ ખંડને મળ્યો છે.

આફ્રિકાખંડના ભૂપૃષ્ઠીય ભાગોની વિશેષતાઓ :

1 કિલીમાન્જારો

2 સહરા રણ

14.2 આફ્રિકાખંડની વિશેષતાઓ

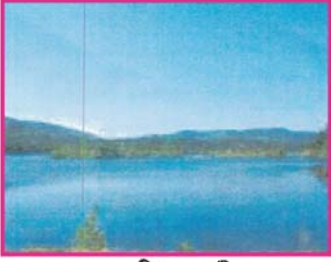
આફ્રિકાખંડનું ભૂપૃષ્ઠ મોટા ભાગે ઉચ્ચપ્રદેશોનું બનેલું છે. જેમાં આફ્રિકાના વાયવ્ય ભાગમાં એટલાસ પર્વતની હારમાળા આવેલી છે, જેમાં સૌથી ઊંચો પર્વત એટલાસ છે. એની ઊંચાઈ 3,965 મી છે. પૂર્વઆફ્રિકાની ગિરિમાળામાં આફ્રિકાનો સૌથી ઊંચો પર્વત કિલીમાન્જારો છે, જેની ઊંચાઈ 5,895 મી છે. આ પર્વત વિષુવવૃત્ત નજીક આવેલો હોવા છતાં, વધુ ઊંચાઈને લીધે તેના શિખરો હંમેશાં બરફથી છવાયેલા રહે છે. આ પર્વતો સિવાય દક્ષિણમાં સરેરાશ 915 મીથી વધુ ઊંચાઈ ધરાવતા ઉચ્ચપ્રદેશો આવેલા છે. જેમાં ઈથોપિયાનો ઉચ્ચપ્રદેશ 3050 મીટરની ઊંચાઈ ધરાવે છે.

ખંડના ઉત્તર ભાગમાં સહરાનો વિશાળ રણપ્રદેશ આવેલો છે, જે 90,65,000 ચોકિમી જેટલો વિસ્તાર ધરાવે છે. આ વિસ્તાર ખડકાળ ઉચ્ચપ્રદેશોથી સભર છે. પૂર્વ આફ્રિકામાં પૃથ્વીની આંતરિક હિલચાલને લીધે લગભગ 128 કિમી લાંબી ફાટખીણની રચના થઈ છે. આ ફાટખીણ વિશ્વની સૌથી લાંબી ફાટખીણ છે. તેમાં પાણી ભરાવાથી વિક્ટોરિયા, ચાડ, ટાંગાનિકા સરોવરોની રચના થઈ છે.

નદીઓ અને સરોવરો :

આફ્રિકામાં મોટા ભાગની નદીઓ મધ્યના ઉચ્ચપ્રદેશમાંથી નીકળીને સમુદ્રને મળે છે અને ઘણી બધી નદીઓ અંતઃસ્થ: પણ છે. ખડકાળ પ્રદેશને લીધે જળમાર્ગ માટે બહુ ઉપયોગી નથી, પરંતુ જળધોધને લીધે જળવિદ્યુત માટે ઉપયોગી છે. આફ્રિકાની મુખ્ય નદીઓ નાઈલ, કૉંગો, નાઈઝર અને ઝાંબેઝી છે. સરોવરોમાં ન્યાસા, વિક્ટોરિયા, રુડોલ્ફ, ચાડ વગેરે છે.

નાઈલ નદી : નાઈલ દુનિયાની સૌથી લાંબી નદી છે. તેની લંબાઈ 6,436 કિમી છે. ઇથોપિયાના ઉચ્ચપ્રદેશોમાંથી નીકળી સુદાન અને ઈજિપ્તમાંથી વહીને ભૂમધ્ય સમુદ્રને મળે છે.

નાઈલ નદી

વિક્ટોરિયા સરોવર

14.3 આફ્રિકાખંડની વિશેષતાઓ

આબોહવા અને વનસ્પતિ :

આફ્રિકામાં આબોહવા અને વરસાદની વિવિધતા છે. તે પ્રમાણે વનસ્પતિજીવનમાં પણ વિવિધતા જોવા મળે છે. ખંડમાં મુખ્યત્વે વિષુવવૃત્તીય જંગલો છે. અહીં અતિશય ગરમ, ભેજવાળી અને રોગિષ્ટ આબોહવા હોવાથી મહોગની, અબનૂસ, લૉંગવૂડ, રોઝવૂડ, આયર્નવૂડ ઉપરાંત રબર, સિંકોના તથા વાંસનાં વૃક્ષો પણ જોવા મળે છે.

ઉત્તરના ભાગોમાં વરસાદની માત્રા ઘટતા સવાના પ્રકારના ઘાસનાં મેદાનો જોવા મળે છે. તો સહરાના રણપ્રદેશમાં છૂટીછવાઈ કાંટાળી વનસ્પતિ થોર, બોરડી, ખજૂરી જોવા મળે છે. ભૂમધ્ય સમુદ્રકિનારાના વિસ્તારોમાં શિયાળામાં પણ વરસાદ અનુભવાય છે. અહીં ખાટાં-મીઠાં રસવાળા ફળોની ખેતી થાય છે, જેમાં નારંગી, લીંબું, પીસ, દ્રાક્ષ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

વિષુવવૃત્તીય ગીચ જંગલોની વનસ્પતિ

મેહોગની/અબનૂસ

કાંટાળી વનસ્પતિ

14.4 આફ્રિકાખંડની વનસ્પતિઓ

14.5 આફ્રિકાખંડનો રાજકીય નકશો

વિચારો

નકશો જુઓ, અભ્યાસ કરો અને ખંડમાં આવેલા દેશોની યાદી બનાવો.

ગિંટ

હિપોપોટેમસ

સિંહ

સાબર

14.6 આફ્રિકાખંડનાં પ્રાણીઓ

ચાલો જાણીએ

આફ્રિકાખંડના વિષુવવૃત્તીય પ્રદેશોના ભાગોમાં ત્સે-ત્સે માખીનો ઉપદ્રવ છે, જે કરડતાં હાથીપગાનો રોગ થાય છે અને છેવટે તે મૃત્યુ પામે છે. અલબત્ત, વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીની મદદથી માખી નાશ કરવાના પ્રયત્નો થયા છે.

કૃષિ, ખનિજસંપત્તિ અને લોકો : આફ્રિકાખંડમાં 70 ટકા ખેતી થાય છે. સામાન્ય પાક સાથે ચા, કોફી, કોકો, રબર, તમાકુ વગેરે પાકો લેવાય છે. પૂર્વ આફ્રિકામાં માલાગાસી (માડાગાસ્કર) અને ઝાંઝીબાર ટાપુઓમાં લવિંગ, કોફી, ડાંગર વગેરે પાકો થાય છે. ઝાંઝીબારને ‘લવિંગનો ટાપુ’ પણ કહેવાય છે.

આફ્રિકાખંડમાં સોનું, હીરા, તાંબું, યુરેનિયમ, મેંગેનીઝ જેવી ખનિજો દ. આફ્રિકાના જોહાનિસબર્ગ, ટ્રાન્સવાલમાંથી તથા ખનિજતેલ ઈજિપ્ત અને લિબિયામાંથી મળી આવે છે.

આફ્રિકાનાં જંગલોમાં ઝેર અને કોંગો નદીકિનારે પિગમી તથા કલહરીના રણમાં બુશમેન સુદાનમાં સુદાનીઝ લોકો તથા કેન્યામાં બાન્ટુ અને ઈજિપ્તમાં ફેલ્લા જાતિના લોકો વસે છે.

દેશ-પરિચય

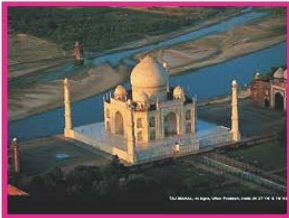
ઈજિપ્ત : આરબ પ્રજાસત્તાક, વિશ્વના ઇતિહાસમાં ઈજિપ્ત એક અતિ પ્રાચીન દેશ તરીકે જાણીતો છે. નાઈલ નદીના કિનારે ઈજિપ્ત(મિસર)ની મહાન સંસ્કૃતિ વિકાસ પામી હતી. આ દેશ પિરામિડ અને સ્ફિંક્સ માટે જગવિખ્યાત છે. કર્કવૃત્ત તેના દક્ષિણ ભાગમાંથી પસાર થાય છે. ખજૂરી અને કપાસનું ઉત્પાદન વધુ થાય છે. ‘કેરો’ દેશનું પાટનગર તથા ઔદ્યોગિક શહેર છે. સુએઝ નહેરે એશિયા અને યુરોપને ખૂબ જ નજીક લાવી દીધા છે.

દક્ષિણ આફ્રિકા :

આફ્રિકાખંડની છેક દક્ષિણે મોટા ભાગે દક્ષિણ ગોળાર્ધનાં સમશીતોષ્ણ કટિબંધમાં આવેલો દેશ છે. મુખ્યત્વે આ દેશ ખેતીપ્રધાન હતો, પરંતુ 1867માં વાલ નદી વિસ્તારમાં હીરા અને સોનાની ખાણો મળી આવતાં અર્થતંત્રમાં ઝડપી પરિવર્તનો થયાં. સમગ્ર વિશ્વમાં તે વિકસિત રાષ્ટ્ર તરીકે વિકસી આવ્યો. પ્રિટોરિયા તેની રાજધાની છે, પરંતુ ધારાગૃહો કેપટાઉનમાં બેસે છે. તે ઉપરાંત ડર્બન, જોહાનિસબર્ગ વગેરે મુખ્ય શહેરો છે.

પ્રવાસન-મેળામાં આપણા એશિયાખંડની માહિતી આપતું પ્રદર્શન છે. ચાલો, આપણે ત્યાં જઈને નિહાળીએ અને શીખીએ કેવો છે, આપણો આ એશિયાખંડ !

એશિયાની અજાયબીઓ

તાજમહાલ

ચીનની દીવાલ

બુર્જ ખલીફા

14.7 એશિયાની અજાયબીઓ

સ્થાન : 01°-16' થી 77°-43' ઉ.અ. અને 26°-04' પૂ.રે., 169°-40' પ.રે.

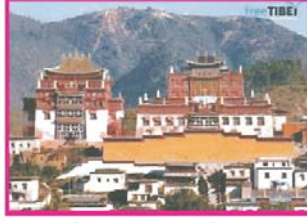
સીમાઓ : દક્ષિણે હિંદી મહાસાગર, પૂર્વમાં પેસિફિક મહાસાગર, ઉત્તરમાં ભૂમધ્ય સમુદ્ર, વાયવ્યમાં યુરોપ અને નૈર્ઋત્યમાં આફ્રિકાખંડ.

વિસ્તાર : 4,38,10,000 ચો.કિમી

એશિયાખંડના ભૂપૃષ્ઠમાં ઘણી વિવિધતાઓ જોવા મળે છે. ક્યાંક પર્વતો, વિશાળ ઉચ્ચપ્રદેશો, રણપ્રદેશો અને મેદાનો આવેલાં છે. નીચેનાં ચિત્રો જુઓ અને નકશામાં શોધો.

માઉન્ટ એવરેસ્ટ
વિશ્વનું સૌથી ઊંચું શિખર
(8848 મીટર)

દુનિયાનું છાપરું તિબ્બત
વિશ્વનો સૌથી ઊંચો ઉચ્ચપ્રદેશ

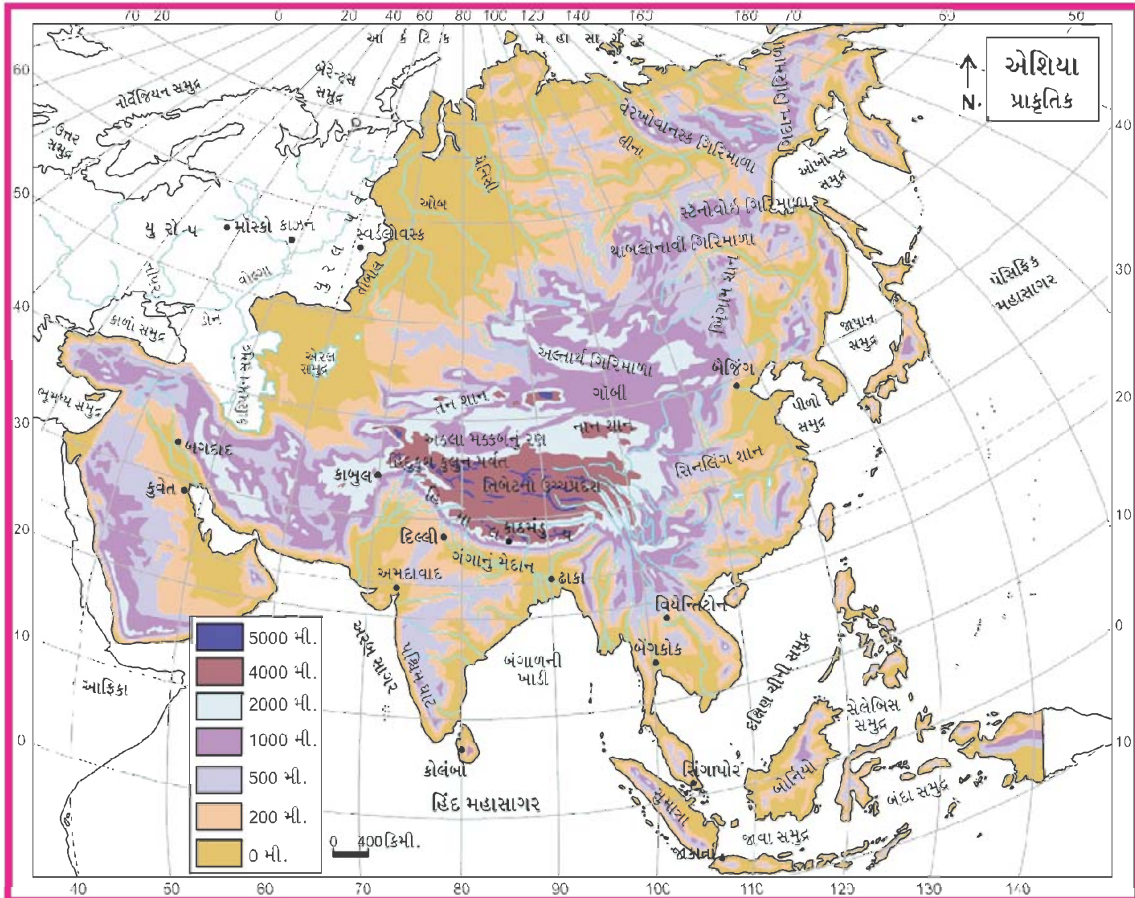
વિશ્વના વધુ વરસાદી ભાગો
મોનસીનરમ અને ચેરાપુંજી

સાઈબિરિયા : બરફ-આચ્છાદિત
વર્ષોયાન્સ્ક

14.8 એશિયાની વિશેષતાઓ

નીચે આપેલા એશિયાના પ્રાકૃતિક નકશાનો ઉપયોગ કરીને જરૂર જણાય, તો એટલાસનો ઉપયોગ કરીને ખાલી જગ્યા પૂરો :

14.9 એશિયાનો પ્રાકૃતિક નકશો

ક્રમ	ઉચ્ચપ્રદેશો	ક્રમ	મેઢાનો	ક્રમ	દ્વીપસમૂહો

રણપ્રદેશો :

એશિયામાં રણપ્રદેશો આવેલા છે. તેમાં ગોબીનું રણ, અરેબિયાનું રણ, થરનું રણ વગેરે આવેલાં છે.

કચ્છનું રણ

ગોબીનું રણ

14.10 રણપ્રદેશો

મૃતસમુદ્ર

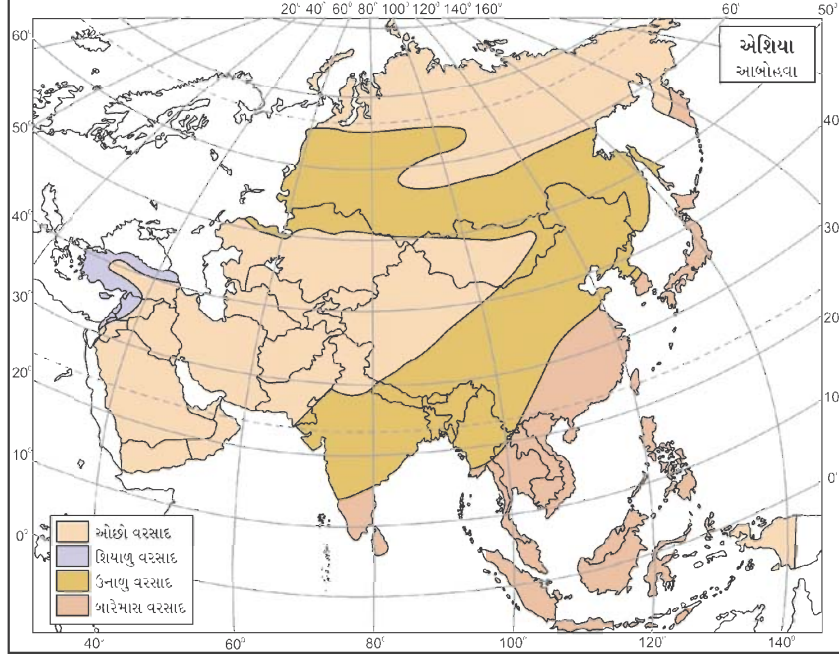

હલસરોવર

14.11 સરોવરો

મૃતસમુદ્રમાં શાથી ડૂબી જવાતું નથી ?
વિચારો અને નોંધો.

નીચે એશિયાની આબોહવા દર્શાવતો નકશો આપેલ છે, તેને જુઓ અને વિચારીને અર્થઘટન કરો :

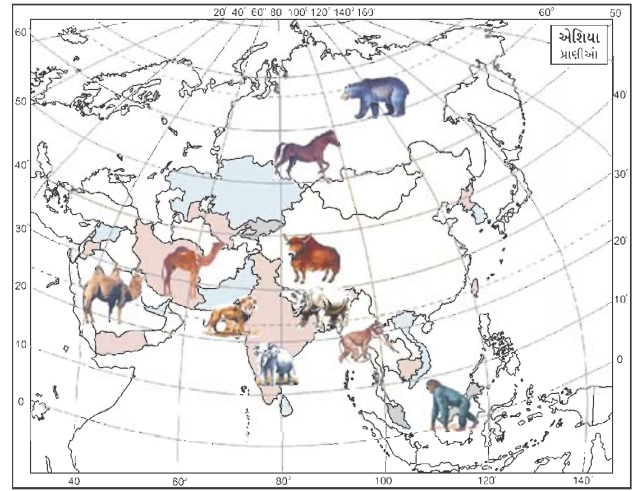
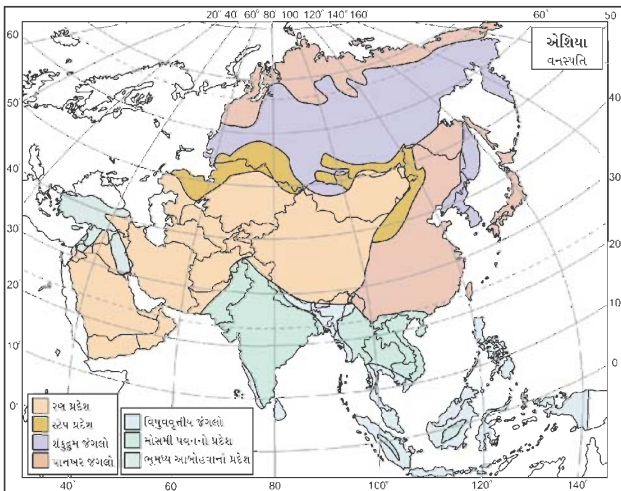

14.12 એશિયા : આબોહવા

એશિયા : આબોહવા

વિચારીને કહો એશિયામાં સૌથી વધુ વરસાદ અને સૌથી ઓછો વરસાદ ક્યાં પડે છે ? સૌથી વધારે ઠંડી અને ગરમી ક્યાં પડે છે ? તે શોધો.

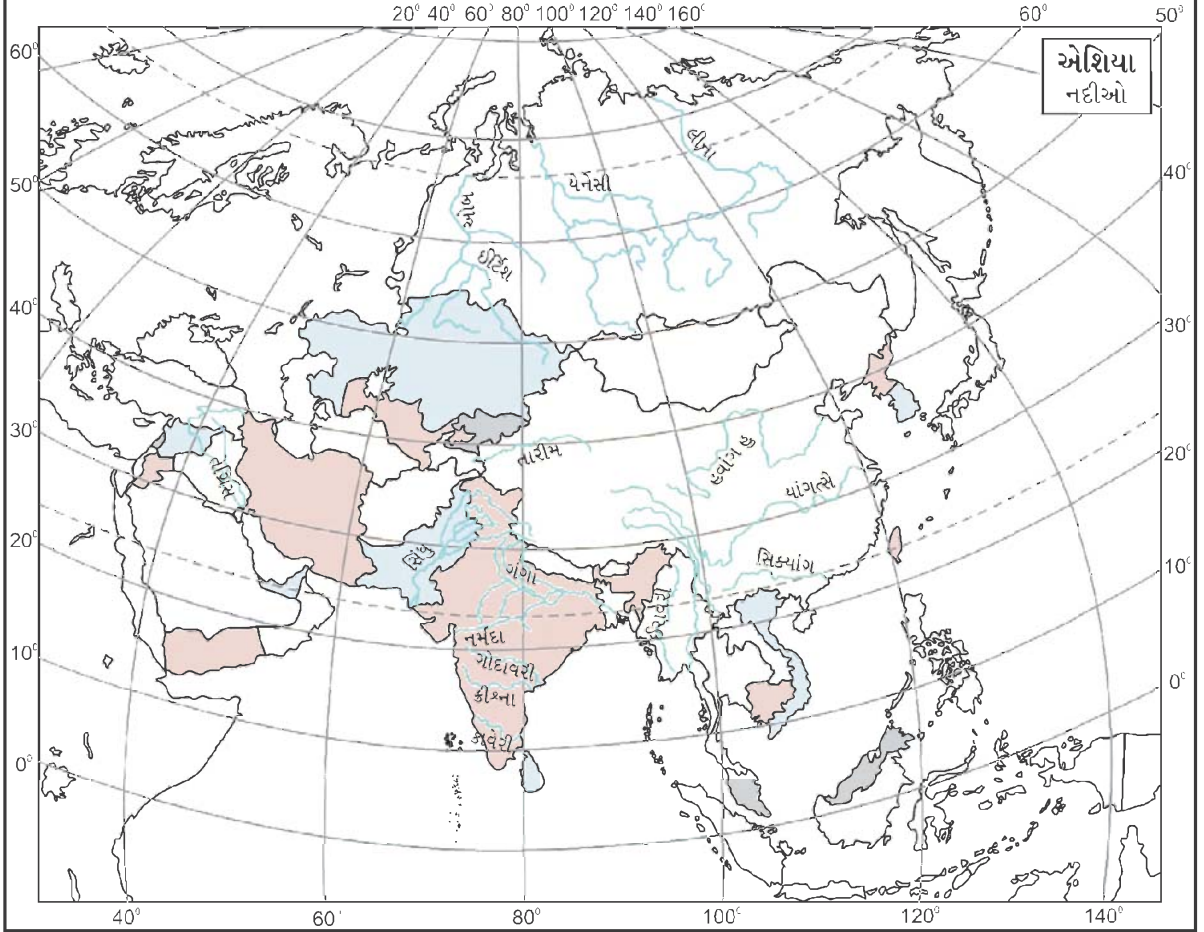
એશિયામાં વનસ્પતિ અને પ્રાણીજીવન :

14.13 એશિયાનો વનસ્પતિ અને પ્રાણીજીવનનો નકશો

એશિયાની નદીઓ :

એશિયામાં મુખ્યત્વે ઓબ, યેનેસી, લીના, આમૂર, હવાંગહો, યાંગત્સેક્યાંગ, સિક્યાંગ અને મેકોંગ, ઈરાવદી, બ્રહ્મપુત્ર, ગંગા, યમુના, સિંધુ વગેરે નદીઓ આવેલી છે. તે ઉપરાંત કેટલીક નદીઓ નકશામાં છે. નકશામાં જોઈને નીચેનું કોષ્ટક પૂરો. કઈ નદી ક્યાંથી નીકળી, ક્યા સમુદ્રને મળે છે ?

14.14 એશિયાની નદીઓ

નીચે આપેલા કોષ્ટકમાં નકશાની મદદથી ખાલી જગ્યા પૂરો.

ક્રમ	નદી	ક્યા સમુદ્રને મળે છે ?
1	ગંગા	
2	લીના	
3	મેકોંગ	
4	સિંધુ	

ક્રમ	ખારાં પાણીનાં સરોવરો	ક્રમ	મીઠાં પાણીનાં સરોવરો
1	કાસ્પિયન	1	બૈકલ (કઝાકિસ્તાન)
2	મૃત (જોર્ડન)	2	વુલર
3	ચિલ્કા (ભારત)	3	દલ
4	પુલિકટ (ભારત)	4	દેબર
		5	તોનલેસેપ (કંબોડિયા)
		6	ટોંગકિંગ (ચીન)

એશિયાના નકશામાં દર્શાવેલ વનસ્પતિ વિભાગો પ્રમાણે કેટલાક વનસ્પતિનાં ચિત્રો અને નામ આપેલાં છે તે ચિત્ર નીચે પ્રદેશનું નામ લખો.

પ્રાણીજીવન

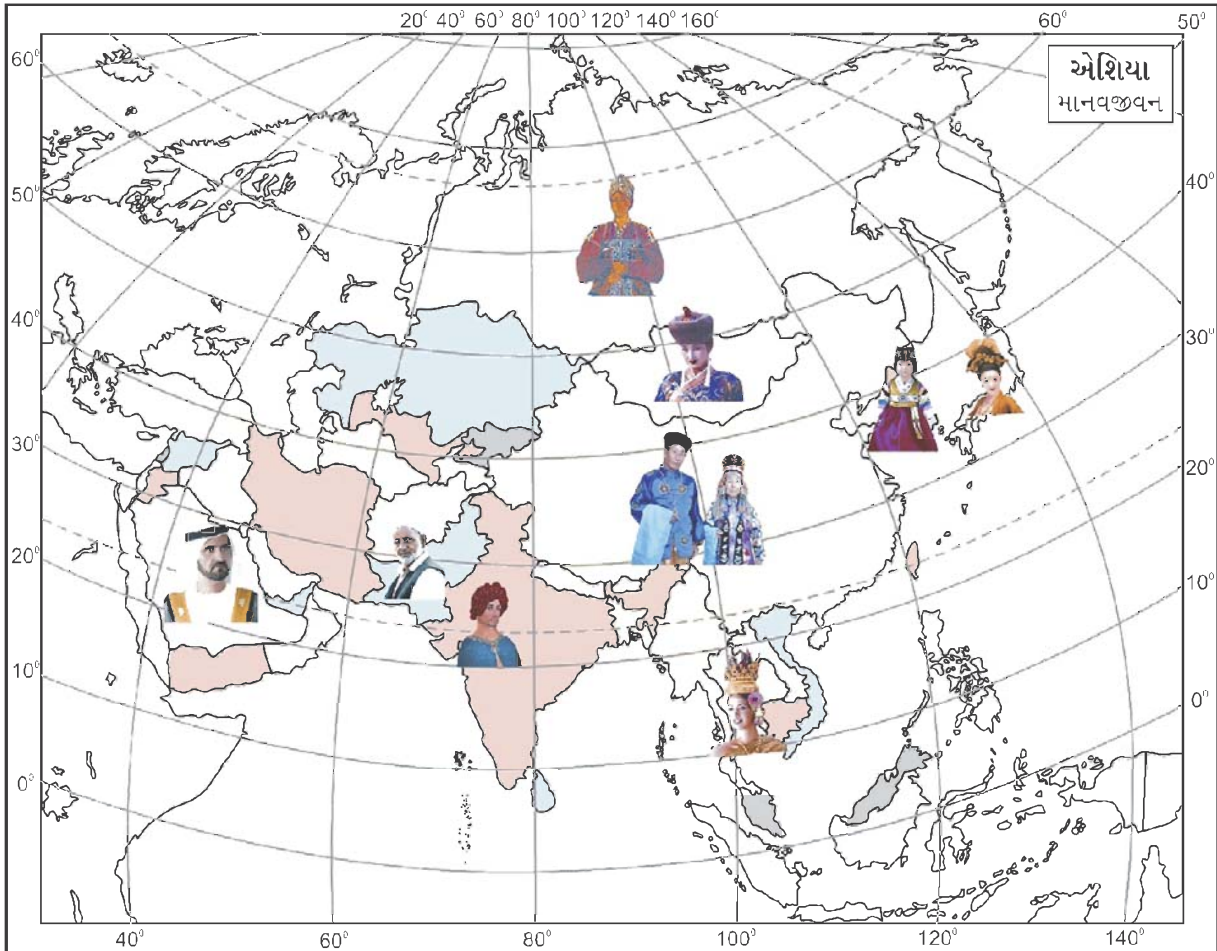
14.15 એશિયાની વનસ્પતિઓ

ક્રમ	ઠંડા પ્રદેશનાં પ્રાણીઓ	પાલતુ પ્રાણીઓ	ગરમ રણપ્રદેશનાં પ્રાણીઓ	જળચર પ્રાણીઓ
1	સફેદ રીંછ, વરુ	ગાય	ગિંટ, ઘોડા, ગધેડાં	સીલ
2	મસ્કરેટ, સેબલ	ભેંસ	ખચર	વોલરસ
3	રેકુન, બીવર	બળદ	ઘુડખર	બુમલા
4	રેન્ડિયર	ગિંટ	બે ખૂંધવાળું ગિંટ	હેરિંગ
5	કેરિબુ, કૂતરા	ઘેટાંબકરાં		સાલમન
6	યાક			

એશિયાના લોકો :

દુનિયાની કુલ વસતિની અડધી વસતિ એશિયાખંડમાં વસે છે. ઉત્તરના ઠંડા પ્રદેશના લોકો માંસાહાર, દરિયાકિનારે વસતા લોકો સમુદ્રી ખોરાક (સીફૂડ) અને મોસમી આબોહવા ધરાવતા લોકો ઘઉં અને દૂધનો ઉપયોગ કરે છે.

નીચેના નકશામાં એશિયાના લોકોનાં ચિત્રો આપેલાં છે. તે મુજબ ત્યાંના લોકોના પહેરવેશનાં ચિત્રો આપેલાં છે. તેની નીચેના બોક્ષમાં જે-તે પ્રદેશનું નામ લખો.

14.16 એશિયાનું લોકજીવન

રહેઠાણ

ઉપરનાં ચિત્ર મુજબનાં રહેઠાણો એશિયામાં ક્યાં હોઈ શકે, તે નકશામાં શોધો અને તમારી નોટબુકમાં નોંધ તૈયાર કરો.

ભારતના પડોશી દેશો :

ભારત, પાકિસ્તાન, બાંગ્લાદેશ, નેપાળ, ભૂતાન, મ્યાનમાર, શ્રીલંકા વગેરે દેશોના સમૂહને ભારતીય ઉપમહાદ્વીપ કે ઉપખંડ (Indian Subcontinent) તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. તેનું ભૌગોલિક અને વ્યૂહાત્મક સ્થાન એક આગવી ઓળખ ઊભી કરે છે.

(1) પાકિસ્તાન : ભારતની સાથે જ સ્વતંત્ર થયેલો પડોશી દેશ ‘ઇસ્લામિક રાષ્ટ્ર’ તરીકે જાહેર થયું છે. ઇસ્લામાબાદ તેની રાજધાની છે. હિંદુકુશમાં આવેલો ખૈબરઘાટનો પર્વતીય માર્ગ અહીં આવેલો છે. બારેમાસ વહેતી સિંધુ નદીના પાણીએ પાકિસ્તાનમાં કૃષિકાંતિ સર્જી છે. કપાસ પાકિસ્તાનનો સૌથી મહત્વનો પાક છે.

(2) બાંગ્લાદેશ : એશિયાના ગીચ વસતિ ધરાવતા દેશો પૈકી બાંગ્લાદેશ એક છે. બાંગ્લાદેશનું ભૂપૃષ્ઠ નદીઓનાં નીચા કાંપનાં મેદાનો અને મુખત્રિકોણપ્રદેશનું બનેલું છે. ગંગા, બ્રહ્મપુત્ર તેની મુખ્ય નદીઓ છે અને પરિવહનમાં જળમાર્ગોનો વિકાસ વધુ થયો છે. બાંગ્લાદેશમાં ડાંગર અને શણની ખેતી વધુ થાય છે. રાજધાની ઢાકા શણના ઉદ્યોગ માટે વિખ્યાત છે.

(3) નેપાળ : હિમાલયની ગિરિમાળાઓ વચ્ચે આવેલો ચારે બાજુથી ભૂમિભાગથી ઘેરાયેલો દેશ. કાઠમંડુ, જેની રાજધાની છે. 40 % વિસ્તારમાં જંગલોને લીધે માત્ર 16 ટકા ખેતીલાયક જમીનમાં ડાંગર, ચા, કપાસ, ઇલાયચીની ખેતી કરવામાં આવે છે.

(4) ભૂતાન : (The Land of Thunder Dragon) અંગ્રેજો તેને ‘વ્રજદાનવોની વિહારભૂમિ’ તરીકે ઓળખાવતા, કારણકે ચારે બાજુનું પહાડી ભૂપૃષ્ઠ આ દેશના વિકાસ માટે અંતરાયરૂપ બનેલ છે. તેમ છતાં ભારત દેશના સહયોગથી ભૂતાન વિકાસ કરી રહ્યું છે. અહીંના લોકો મુખ્યત્વે બૌદ્ધધર્મ પાળે છે. યાક અહીંનું વિશિષ્ટ પ્રાણી છે. થીમ્પુ તેની રાજધાની છે.

(5) શ્રીલંકા : સિલોન કે સિંહલદ્વીપ તરીકે ભૂતકાળમાં ઓળખાતો ટાપુમય દેશ ભારતની મુખ્ય ભૂમિથી ઉત્તરમાં પાલ્કની સામુદ્રધુની અને પશ્ચિમમાં મનારના અખાતથી જુદો પડે છે. કોલંબો તેની રાજધાની છે. આટલા નાના ટાપુમાં 104 કરતાં વધુ નદીઓ આવેલી છે, જેમાં મહાવેલી ગંગા સૌથી મોટી છે. વિષુવવૃત્તથી નજીક

આવેલો હોવાથી અહીં ઉષ્ણકટિબંધીય આબોહવા અનુભવાય છે. ખેતીમાં ચોખા અને ચાનું ઉત્પાદન વધુ થાય છે. તેને આઈલેન્ડ ઓફ જેમ્સ (રત્નદ્વીપ) અથવા ‘પૂર્વનાં મોતી’ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. અહીં સિંહાલી અને તમિળ બે ભાષાજૂથો જોવા મળે છે.

(6) મ્યાનમાર : આરાકાન યોમા પર્વતમાળા અને ઈરાવદી નદીનો તે પ્રદેશ છે. મ્યાનમાર ખનિજતેલનો ઉત્પાદક અને ભારત તેનો ગ્રાહક દેશ છે. તેમ છતાં વિષમ આબોહવાને લીધે મોટા પાયા પર ઉદ્યોગોનો વિકાસ થયો નથી. રંગૂન તેની રાજધાની છે. અહીં જળમાર્ગોનું મહત્વ વધારે છે. ડાંગરનું વિપુલ પ્રમાણમાં ઉત્પાદન થાય છે.

સ્વાધ્યાય

1. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તરો ટૂંકમાં આપો :

- (1) એશિયાખંડની ઉત્તર-દક્ષિણ તથા પૂર્વમાં કયા-કયા મહાસાગરો આવેલા છે ?
- (2) આર્કટિક મહાસાગરને મળતી નદીઓ જળમાર્ગ માટે ઉપયોગી કેમ નથી ? જણાવો.

2. એશિયાખંડના ભૂપૃષ્ઠને આધારે નીચે દર્શાવેલ લંબચોરસમાં ‘ક’, ‘ખ’ અને ‘ગ’ની માહિતી તૈયાર કરો.

રણપ્રદેશો ‘ક’	મેદાનપ્રદેશો ‘ખ’	ઉચ્ચપ્રદેશો ‘ગ’

3. દુનિયાના રાજકીય નકશાનો અભ્યાસ કરી નીચેની વિગત ભરો :

દુનિયાના કયા-કયા ખંડો દરિયાઈ સીમા ધરાવે છે, તે નકશાને આધારે લખો.

નીચે લખેલ ભૂમિખંડ એશિયાથી કઈ દિશામાં આવેલ છે તે લખો.

ખંડનું નામ એશિયાથી કઈ દિશામાં ?

- (1) યુરોપ

- (2) આફ્રિકા

- (3) ઓસ્ટ્રેલિયા

4. એશિયામાં આવેલા મીઠાં પાણીનાં સરોવરોનાં નામ જણાવો.
5. એશિયાના દેશોનો રાજકીય નકશો જોઈ યાદી બનાવો.
6. નીચે આપેલાં વિધાનોમાં સાચાં વિધાનની સામે આપેલ ☐ માં ✓નું તથા ખોટા વિધાનની સામે આપેલ ☐ માં ✗ નું ચિહ્ન કરો.

(1) એશિયાખંડ પૃથ્વીના દક્ષિણગોળાર્ધમાં આવેલો છે.	☐
(2) ઉનાળામાં મધ્ય એશિયામાં તાપમાન ઊંચું રહે છે.	☐
(3) શિયાળામાં અરબ સાગર પરથી વાતા પવનો વરસાદ લાવે છે.	☐
(4) ચેરાપુંજી ભારતના અસમ રાજ્યમાં આવેલું છે.	☐
(5) જાપાની લોકો ચામડાના તંબૂમાં રહે છે.	☐
(6) હિમાલયના પ્રદેશમાં ઊંટનો ઉપયોગ માલવહન માટે થાય છે.	☐
(7) આરબ લોકો ઉનાળામાં ગરમ કપડાં પહેરે છે.	☐

7. મને ઓળખો :

(1) હું આફ્રિકા અને ગીરનાં જંગલમાં રહું છું.	
(2) હું દરિયાકિનારાનું વૃક્ષ છું.	
(3) હું ખેતી માટે ઉપયોગી પશુ છું.	
(4) હું વિષુવવૃત્તીય પ્રદેશમાં થતું મુખ્ય વૃક્ષ છું.	

8. નીચે આપેલા ટૂંકા પ્રશ્નોના જવાબ આપો :

- (1) એશિયામાં ગરમ અને ઠંડા પ્રદેશોને ‘રણપ્રદેશો’ પણ કહેવામાં આવે છેડ તેનાં નામો જણાવો.
- (2) ભારતના પડોશી દેશોનાં નામ જણાવો.
- (3) એશિયાના લોકોનાં વિવિધ રહેઠાણોમાં તમને સૌથી વધારે ગમતાં હોય તેવાં રહેઠાણોનાં નામ જણાવો.
- (4) એશિયામાં જોવા મળતાં પ્રાણીઓનાં નામ જણાવો.

પુનરાવર્તન 2 (એકમ-1થી 14)

ચાલો, ફરીથી યાદ કરી લઈએ :

- ભારતના ધાર્મિક-સામાજિક ક્રાન્તિના પ્રણેતાઓ જેમકે, દયાનંદ સરસ્વતી
- પ્રદૂષણ અને તેનાં કારણો
- પ્રદૂષણ કેવી રીતે ફેલાય છે ?
- આપણે પ્રદૂષણ કેવી રીતે રોકી શકીશું ?
- રાષ્ટ્રવાદનો ઉદય અને વિકાસ
- સર્વોચ્ચ અદાલત એટલે સુપ્રીમ કોર્ટ
- ભારતના ક્રાન્તિવીરો
- વસતિવિસ્ફોટ: સમસ્યા અને શક્તિનો સ્રોત
- ગાંધીજી અને તેમનાં આંદોલનો
- ભારતની સમસ્યા અને ઉપાયો
- ‘અર્થવ્યવસ્થા’ એટલે શું ?
- આઝાદી કેવી રીતે મળી ?
- વિશ્વની સંસ્થાઓ : સંયુક્ત રાષ્ટ્ર
- હિન્દુસ્તાનનું વિભાજન અને રજવાડાઓનું વિલિનીકરણ
- આપણો ખંડ એશિયા અને આફ્રિકન સફારી

ચાલો સમજીએ :

- ધાર્મિક સામાજિક રૂઢિચુસ્તતાનાં કારણો
- પર્યાવરણીય પ્રદૂષણ
- પર્યાવરણીય પ્રદૂષણનાં કારણો
- રાષ્ટ્રવાદ
- રાષ્ટ્રવાદ અને ભારતનો ભવ્ય વારસો
- ભારતની સુપ્રીમ કોર્ટ અને ન્યાયવ્યવસ્થા
- ક્રાન્તિવીરોનું યોગદાન
- માનવ-એક સંસાધન સ્વરૂપે

- ગાંધીજી અને સત્યાગ્રહ
- ભ્રષ્ટાચાર, મોંઘવારી, ગરીબી, આતંકવાદ - સંકલ્પનાઓની સ્પષ્ટતા
- રૂપિયાની યાત્રા
- સ્વતંત્રતા
- સંયુક્ત રાષ્ટ્ર અને તેની સંસ્થાઓ
- ભારત : આઝાદી પહેલાં અને પછી
- એશિયા અને આફ્રિકાની પ્રાકૃતિક અને માનવીય વિશેષતાઓ

ચાલો વિચારીએ :

- આપણા સમાજના કુરિવાજો અને અંધશ્રદ્ધા કેવી રીતે દૂર કરી શકાય ?
- શું તમને લાગે છે કે ફટાકડા ફોડવાથી અને લાઉડસ્પીકરો વગાડવાથી કયા પ્રકારનું પ્રદૂષણ થતું હોય ?
- સુભાષચંદ્ર બોઝની જગ્યાએ તમે હોત તો શું કરત ?
- ફાંસીનો કાયદો ચાલુ રાખવો જોઈએ કે બંધ કરવો જોઈએ ? શા માટે ?
- આઝાદ હિંદ ફોજ માટે તમે કેવો ધ્વજ પસંદ કરશો ?
- ‘નાનું કુટુંબ, સુખી કુટુંબ’ (સાચું કે ખોટું ?) શા માટે ?
- ગાંધીજીનો સત્યાગ્રહનો માર્ગ તમને કેવો લાગ્યો ?
- તમે આતંકવાદીઓ વચ્ચે ફસાઈ જાઓ, તો શું કરશો ?
- તમને સંયુક્ત રાષ્ટ્રોના વડા બનાવવામાં આવે તો ?

ચાલો જાતે કરીએ :

- શાળાના જળસ્રોતની તપાસ કરવી.
- એશિયા અને આફ્રિકાખંડનો નકશો મેળવી તેનાં મોટાં શહેરોની યાદી બનાવો.
- વસતિગણતરી કરવા કેવા-કેવા પ્રશ્નો પૂછશો તેની યાદી કરો.
- રાષ્ટ્રિય એકતા માટે તમે કયા-કયા પ્રયત્નો કરશો, તેની યાદી તૈયાર કરો.

